

ОРЧУУЛГЫН НЭГЖИЙН ТУХАЙ ОЙЛГОЛТ

Г.Элдэв-Очир¹

Abstract: An important concept in translation theory is the translation unit. As a translator, having this knowledge is essential to fully understand and translate the source. Understanding the source means determining which part of the source corresponds to which vocabulary and syntax of the target language. Translation units can be words, conjunctions, independent structures, sentences, and source. In this regard, scientists have expressed their own opinion, and this concept needs to be taken seriously.

Түлхүүр үг: Орчуулгын нэгж, авиалбарын түвшин, бүтээврийн түвшин, үгийн сангийн түвшин, холбоо үгийн түвшин, өгүүлбэрийн түвшин, эхийн түвшин

И.И.Ревзин, В.Ю.Розенцвейг нар “Ерөнхий ба машины орчуулгын зарчим” (1964) хэмээх бүтээлдээ, орчуулгын нэгжийг ангилан хуваасан нь орчуулгын дүн шинжилгээний үе шатын үндсэн үүргийн нэг гэжээ. Орчуулагч эх бичвэрийг ойлгох гэдэг нь эх бичвэрийн аль аль хэсгүүд нь орчуулах хэлний ямар үгийн сангийн нэгж болон өгүүлбэрзүйтэй тохирох харьцааг тодорхойлохыг хэлдэг. Энэ нь угтаа орчуулгын нэгжийн тухай ойлголт юм. “Орчуулгын нэгж бол эх хэлний бичвэрийн хамгийн бага хэсэг бөгөөд энэхүү хэсэг нь орчуулгын хэлний бичвэрийн аль нэг хэсэгтэй тохирох ёстой.” (В.Н.Комиссаров, 2002:48) Үүнээс үзэхэд, орчуулгын нэгж нь үг, холбоо үг, эсвэл, бие даасан бүтээвэр ч (жишээ нь, сэтгэл хөдлөлийн утга илтгэсэн бүтээвэр) байж болно.

Я.И.Рецкер (1974:24-28) хэлэхдээ, өнөөг хүртэл маш олон судлаач “орчуулгын нэгж”-ийн талаар судалдаг ч бичгийн орчуулгад энэхүү асуудал байдаггүй гэжээ. “Орчуулгын нэгж” нь машины орчуулга болон аман орчуулгад (хам цагийн буюу синхрон орчуулга болон дараалсан орчуулга) чухал ач холбогдолтой ажээ. Гэвч үнэндээ, бичгийн орчуулгад орчуулгын нэгж нь үг, холбоо үг, өгүүлбэр, тэр бүү хэл бүхэл эх бичвэр ч байж болно. И.И.Ревзин, В.Ю.Розенцвейг нар “орчуулгын нэгж нь орчуулгад оролцож буй тухайн хоёр хэлэнд хамааралтай бөгөөд тухайлбал, франц-орос хэлний

¹ Доктор, МУИС, ШУС, ХУС, ORCID: 0000-0002-2735-0313

орчуулга дахь орчуулгын нэгж нь франц-герман хэлний орчуулгад огт хамааралгүй болно” гэжээ.

В.Н.Комиссаров (1990:187-189) орчуулгын нэгжийг “орчуулгын үйл явцын нэгж” гэж нэрлэжээ. Тэр бээр үзэхдээ, орчуулгын үйл явцад тодорхой цаг хугацаа шаардлагатай байдаг. Томхон хэмжээтэй зохиолыг нэг амьсгаагаар орчуулж барахгүй. Иймээс орчуулагчид эх зохиолыг хэсэг хэсгээр буюу тодорхой дэс дараалалтайгаар орчуулдаг. Үүнээс үзэхэд, орчуулгын үйл явцын хамгийн бага нэгж бол эх бичвэрийн нэг өгүүлбэр болно. Гэвч ганц өгүүлбэрт хангалттай мэдээлэл агуулагдахгүй учир орчуулагч тухайн агуулгыг бүрэн гаргахын тулд дараагийн өгүүлбэрүүдийг ар араас нь орчуулах болдог гэжээ.

Л.С.Бархударов үзэхдээ, орчуулга бол тухайн хэлний хэлэхүйн бүтээлийг агуулгын түвшинд өөрчлөхгүйгээр өөр нэгэн хэлний хэлэхүйн бүтээл болгон хувиргах үйл явц юм гэжээ. Энэ нь орчуулгад илэрхийлэх түвшний нэгжийг хувиргах шаардлагатайг илтгэсэн болохоос агуулгын түвшний өөрчлөлт биш юм. Үүнээс үзэхэд, орчуулагч нь орчуулгын үйл явцад эх бичвэрээс орчуулгын хамгийн бага нэгжийг олох ёстой бөгөөд энэ нь орчуулгын нэгж ажээ.

Орчуулгын нэгж бол орчуулгын онолд хамгийн ярвигтай асуудлуудын нэг юм. Учир нь хоорондоо адилгүй маш олон ойлголт байх бөгөөд зарим хүн орчуулгын нэгж хэмээх ойлголтыг эрс үгүйсгэдэг. Тухайлбал, орчуулгын нэгж гэж чухам юу болох, эх хэлний нэгж үү, эсвэл, орчуулгын хэлний нэгж үү, мөн хэлний хэлбэр буюу бүтэцтэй холбоотой юу, эсвэл, агуулга буюу утгын нэгж үү гэх мэт олон асуудлууд байна.

Л.С.Бархударов үзэхдээ, орчуулгын нэгж гэж эх хэлнээс орчуулгын хэлэнд дүйцэж буй нэгж юм. Өөрөөр хэлбэл, эх бичвэр нь орчуулгын хэлэнд дүйцэж байх хамгийн бага хэлний нэгж ажээ. Орчуулгын нэгж нь нэлээд ярвигтай бүтэцтэй агаад эх хэлний хамгийн бага нэгжээс бүрддэг гэж ойлгож болно.

Орчин цагийн хэл шинжлэлд хэлний 6 түвшин байна гэж үздэг. Үүнд: 1. Авиалбарын түвшин 2. Бүтээврийн түвшин 3. Үгийн сангийн түвшин 4. Холбоо үгийн түвшин 5. Өгүүлбэрийн түвшин 6. Эхийн түвшин

Орчуулгын нэгжийн түвшинг үүнд тулгуурлан авч үзэж бас болох юм. Иймд авиалбарын түвшний орчуулга, бүтээврийн түвшний орчуулга, үгийн сангийн түвшний орчуулга, холбоо үгийн түвшний орчуулга, өгүүлбэрийн түвшний орчуулга, эхийн түвшний орчуулга гэж ангилан үзэж болно.

1. Авиалбарын түвшний орчуулга

Авиалбар нь бие даасан утга агуулдаггүй бөгөөд зөвхөн утга ялгах үүрэгтэй юм. Авиалбар нь орчуулгын дадлагад заримдаа орчуулгын нэгж болдог бөгөөд эх хэлний авиалбарыг орчуулгын хэлний хамгийн ойролцоо дуудлагатай авиалбараар солих, эсвэл, эх хэлний үсэглэлд хамгийн ойролцоо үсгээр орлуулан сольж болно. Жишээлбэл, англи хэлний “Heath” гэх овгийг орос хэлнээ буулгахдаа авиалбар бүрд орос хэлний дуудлага

ойролцоо авиалбараар солино. [h]-г орос хэлний [х'] авиалбараар, [i:] -г орос хэлний [и] эгшгээр, [θ]-г орос хэлний [т] гийгүүлэгчээр тус тус солих бөгөөд англи хэлний “Heath” гэх овгийг орос хэлнээ “Хит” гэж буулгаж болно. Энэ тохиолдолд орчуулгын нэгж нь авиалбар болох бөгөөд эх хэл болон орчуулгын хэлний нэгж хоорондын дүйцсэн харьцаа нь орчуулгын хэлбэрийг тодорхойлжээ. Үүнийг транслитерация буюу авиачлан орчуулах (үсэгчлэн буулгах) гэж хэлж болно.

Хэрэв дүйцсэн харьцаа нь үсэглэлийн түвшинд байвал дамжуулж буй агуулга нь эх хэлний үгийн авиатай холбоогүй бөгөөд харин бичлэгийн хэлбэрт хамаатай байдаг. Энэхүү аргыг орчуулгад үсэгчлэн буулгах гэдэг. Жишээлбэл, англи хэлний Lincoln гэх оноосон нэрийг орос хэлнээ Линкольн гэсэн хэлбэрээр буулгадаг бөгөөд энэ нь үсэгчлэн буулгах аргыг ашигласан байна. Хэрэв авиачлан орчуулах аргыг ашигласан бол Линкен гэх ёстой байв. Учир нь англи хэлнээ энэхүү оноосон нэрийн дуудлага нь [ˈlɪŋkən] болно.

Анхаарууштай нь, бодит байдал дээр авиачлан орчуулах болон үсэгчлэн буулгах хоёр аргыг нарийн ялгаж үзэх нь маш бага бөгөөд үргэлж хослуулан хэрэглэдэг.

Авиалбарын түвшний орчуулгын бусад орчуулгын хэлбэрээс ялгаатай тал нь авиалбарт утга агуулагддаг гүйд оршино. Иймд энэхүү түвшний орчуулгын хэрэглээний хүрээ харьцангуй хязгаарлагдмал бөгөөд дараах хоёр нөхцөл байдаг. Үүнд: 1. Хүний нэр, газар усны нэр зэрэг оноосон нэрийн орчуулга. Жишээ нь: Churchill – Черчилль, Liverpool – Ливерпуль 2. Улс төр, соёл болон өдөр тутмын амьдралд онцгой байр суурьтай зүйлсийн орчуулга. Жишээ нь: brain drain – брейн-дрейн (авьяас чадвараа алдах), shop steward (ажилчдын төлөөлөл) – шопстюард, office – оффис

2. Бүтээврийн түвшний орчуулга

Зарим тохиолдолд бүтээвэр нь орчуулгын нэгж болох бөгөөд эх бичвэрийн дан үгийн бүтээвэр бүрд орчуулгын хэлний тохироог олно гэсэн үг юм. Тухайлбал, англи хэлний *tables* гэх үгийг орос хэлнээ *столы* гэж орчуулах үед, эх хэлний үгийн үндэс болох “*table-*” нь орос хэлний “*стол-*” хэмээх үгтэй тохирч байна. Харин эх хэлэнд олон тооны утга илтгэдэг “*-s*” бүтээвэр нь орос хэлний “*-ы*” бүтээвэртэй тохирч байна. Мөн англи хэлний *backbencher* гэх үгийг орос хэлнээ *заднескамеечник* гэж орчуулна. Үүнийг задалж үзүүлбэл:

Back – задне, bench – скамееч, er – ник

Энэхүү тохиолдлыг бүтээврийн түвшний орчуулга гэж үзэж болно. Гэвч хоёр ондоо хэлний утга дүйцсэн үгийн сан, түүний бүтээврийн бүтэц өөр байдаг тул ийм орчуулга нь авиалбарын түвшний орчуулгаас ховор тохиолддог.

3. Үгийн сангийн түвшний орчуулга

Авиалбарын түвшин болон бүтээврийн түвшний орчуулгатай харьцуулбал, үг нь орчуулгын нэгж болох тохиолдол түгээмэл байдаг. Доор хэдэн жишээ авъя.

He came home.
↓ ↓ ↓

Он пришел домой.

My brother lives in Moscow.
↓ ↓ ↓ ↓ ↓

Мой брат живет в Москве.

Дээрх жишээнд дүйцсэн харьцаа нь үгийн сангийн түвшин болох нь тодорхой байна. Анхаарах шаардлагатай нэг асуудал бол энд өгүүлж буй орчуулгын нэгж хэмээх ойлголт нь эх хэлний нэгжийг хэлж байна. Иймээс эх хэлний аль нэгэн үг орчуулгын хэлэнд хэд хэдэн үгээр орчуулагдсан тохиолдолд мөн л үгийн сангийн түвшний орчуулгад хамаарна. Жишээ нь:

...Jane and her mother were sort of **snubbing** her.

... Джейн и ее мать **относятся** к ней **свысока**.

Дээрх жишээнд буй англи хэлний *snub* гэх үгийн орос хэлнээ тохирсон хэлбэр нь “относиться свысока” юм. Гэвч энэ нь үгийн түвшний орчуулгад хамаарна. Учир нь энэ тохиолдолд эх хэлний нэгж нь үг байна. Эх хэлний нэгж ба орчуулгын хэлний тохирсон нэгж нь хэл шинжлэлийн ижил түвшинд хамаарахгүй тохиолдлыг олон түвшний тохироо (Разноуровневое соответствие) гэнэ. Харин үүний эсрэг тохиолдлыг дан түвшний тохироо (Одноуровневое соответствие) гэж нэрлэдэг.

Үгийн сангийн түвшний орчуулга нь хэдийгээр түгээмэл үзэгдэл боловч хэрэглээний хүрээ хязгаарлагдмал байдаг. Бүтэн өгүүлбэрийн хувьд үгийн сангийн түвшний орчуулгыг ашиглах тохиолдол маш ховор бөгөөд гагцхүү энгийн бүтэцтэй өгүүлбэрт л боломжтой юм.

4. Холбоо үгийн түвшний орчуулга

Хэлц үг болон тогтвортой холбоо үгийн орчуулга дээр энэхүү холбоо үгийн түвшний орчуулга хамгийн тод харагддаг. Хэл шинжлэлийн эдгээр нэгжийн утга нь тэдгээрийн бүрэлдэхүүн хэсгүүдийн (үг) утгын цогц биш юм. Ийм нэгжийг үгчлэн орчуулах тохиромжгүй тул холбоо үгийг бүхэлд нь буюу цогц байдлаар орчуулах шаардлагатай болно. Жишээлбэл:

to catch fire – загореться

first night – премьера

to come to the wrong shop – обратиться не по адресу

to spill the beans – выдать секрет (проболтаться)

Эх хэл болон орчуулгын хэлэнд холбоо үгсийн “дотоод бүтэц” нь тохирч буй тохиолдолд л үгчлэн орчуулах боломжтой байдаг. Жишээлбэл:

to play with fire – играть с огнем

Хэлц үг болон тогтвортой холбоо үгээс гадна, чөлөөт холбоо үг ч мөн холбоо үгийн түвшний орчуулгын нэгж болно. Жишээлбэл:

to come late – опоздать

to get dressed – одеться

book parcel – бандероль

Эдгээр жишээнд англи хэлний холбоо үгийг бүрдүүлэгч үгс үндсэн утгаа хадгалсан байна. Гэвч орос хэлнээ орчуулахад орчуулгын нэгж нь бүхэл холбоо үг болно. Өөр жишээ авч үзье.

I improved her game immensely, though.

Но я ее здорово **натренировал**.

“He’s **got this superior attitude** all the time”, Akey said.

- Он всегда **задирает нос**, - говорит Экли.

Холбоо үгийн түвшний орчуулга харьцангуй их тохиолддог орчуулгын төрөл юм. Орчуулгын дадлагад эх хэлний өгүүлбэрийн аль нэгэн хэсгийг үгчлэн орчуулах буюу үгийн түвшний орчуулга хийж, харин бусад хэсгийг холбоо үгийн түвшинд орчуулах явдал түгээмэл байдаг. Жишээлбэл:

The terrestrial globe is a member of the solar system.

Земной шар входит в солнечную систему.

Энэ жишээнд, үгийн түвшинд тохирсон харьцаа нь terrestrial – земной, globe – шар, solar – солнечную, system – систему болно. Харин холбоо үгийн түвшинд тохирсон харьцаа нь “is a member of” – “входит в” болж байна.

5. Өгүүлбэрийн түвшний орчуулга

Холбоо үг орчуулгын нэгж болох аргагүй үед өгүүлбэрийн түвшинд сая орчуулгын дүйцсэн харьцааг тогтоох боломжтой болдог. Энэ нь ихэвчлэн өгүүлбэр нь хэлц үгээс бүтсэн тохиолдол байх бөгөөд тухайн өгүүлбэрийн утга нь өгүүлбэрийн гишүүдийн утгаас хамааралгүй байдаг. Зүйр цэцэн үгийн орчуулга нь энэ төрөлд багтдаг. Жишээ нь:

Every dark cloud has a silver lining.

Нет худа без добра.

Birds of a feather flock together.

Рыбак рыбака видит издалека.

Too many cooks spoil the broth.

У семи нянек дитя без глаза.

Үүнээс харахад, ийм төрлийн орчуулгын нэгж нь бүтэн өгүүлбэр байх тул өгүүлбэрийн доторх үг, холбоо үгийн хооронд дүйцсэн харьцааг тогтоох аргагүй юм. Өгүүлбэрийн түвшний орчуулгад мөн янз бүрийн анхааруулах бичиг, замын тэмдэг, мэндчилгээний үг зэрэг хэвшиж тогтсон үг хэллэгийн орчуулга багтдаг. Жишээ нь:

Keep off the grass. – По газонам не ходить.

Slow, men at work. – Тихий ход, дорожные работы.

There's a good boy. – Вот умница. / Вот паинька.

Өгүүллэгийн орчуулга дахь хэдэн жишээг дахин ажиглая.

I have to admit it. – Тут ничего не скажешь.

Don't even mention them to me. – Терпеть не могу.

...But outside of that I don't care much. – ...Но в общем это ерунда.

Дээрх жишээнээс харахад, англи хэлний өгүүлбэрүүд бүгд хэлц үгээс бүтээгүй бөгөөд тэдгээр өгүүлбэрийн утга нь өгүүлбэрийн гишүүдийн утгын нэгдэл байх тул өгүүлбэрийн түвшний орчуулга хийхээс өөр аргагүй болжээ.

6. Эхийн түвшний орчуулга

Өгүүлбэр нь орчуулгын нэгж болж чадахгүй тохиолдол орчуулгад мөн гарч болно. Ийм үед орчуулж буй бүхэл эх тэр чигтээ орчуулгын нэгж болдог. Энэхүү үзэгдэл нь үргэлжилсэн үгийн зохиолын орчуулгад тун ховор үзэгдэх бөгөөд харин яруу найргийн орчуулгад түгээмэл тохиолддог. Яруу найргийн орчуулгад эх болон орчуулгын хооронд үгийн сангийн түвшинд, холбоо үгийн түвшинд, цаашлаад өгүүлбэрийн түвшинд ч дүйцэх харьцааг тодорхойлох боломжгүй байх үед бүхэл эх тэр чигтээ орчуулгын нэгж болдог. Энэ тохиолдолд орчуулгын эх бүхэлдээ эх зохиолтойгоо дүйцэх ёстой бөгөөд учир нь ижил утга агуулга болон уран сайхны өнгө аясыг үндсэндээ хадгалсан байдаг.

Ерөнхийд нь авч үзвэл, орчуулгын нэгж нь авиалбараас эх хүртэлх бүхий л түвшинг хамарч байна. Тухайн эхийн хүрээнд орчуулгын нэгж нь үг, холбоо үг, өгүүлбэр гэх мэт аль ч түвшинд шилжиж болдог өвөрмөц онцлогтой ажээ. Иймд орчуулгын гол бэрхшээл бол тухайн тохиолдол болгонд тохирсон орчуулгын нэгжийг зөв оновчтой олох явдал юм.

Л.С.Бархударов эдгээр зургаан түвшний орчуулгын нэгжийг судалсныхаа дараа, “орчуулгын түвшин” гэх ойлголт нь орчуулгын онолын “дүйцсэн орчуулга”, “үгчилсэн орчуулга”, “чөлөөт орчуулга” зэрэг ухагдахуунуудтай холбоотой байж болох юм. Учир нь энэ бүхэн орчуулгын чанарын үнэлгээнд чухал үүрэгтэй юм гэж үзжээ.

Эх бичвэрийн агуулгыг тэр хэвээр нь дамжуулахын тулд орчуулгын түвшний шаардлагыг хангавал дүйцсэн орчуулга болдог. Түүнчлэн орчуулах хэлний хэлзүй, үгийн сан, найруулга зүйн дүрэм горимд яв цав нийцсэн байх учиртай. Харин үүний эсрэг байвал үхмэл орчуулга болно. Жишээлбэл, “The terrestrial globe is a member of the

solar system” гэсэн өгүүлбэр дэх “is a member” гэдгийг орос хэлнээ “является членом” гэж орчуулбал үхмэл орчуулга болно. Учир нь энэхүү холбоо үгийн утгыг үгийн сангийн түвшинд орчуулж болохгүй. Мөн англи хэлний “Keep off the grass” гэсэн анхааруулгыг орос хэлнээ “Держитесь прочь от травы” гэж орчуулбал бас л үхмэл орчуулга болно. Учир нь энэхүү анхааруулгыг үгийн сангийн түвшинд бус өгүүлбэрийн түвшинд орчуулах ёстой тул “По газонам не ходите” гэж орчуулбал сая дүйцсэн орчуулга болно.

Үгчилсэн орчуулга нь эхийн утга агуулгыг гажуудуулах, мөн орчуулгын хэлний дүрэм горим, дадал зуршлыг эвдэх аюултай юм.

Чөлөөт орчуулга нь үгчилсэн орчуулгыг бодвол эхийн утга агуулгыг гажуудуулаагүй, мөн орчуулгын хэлний дүрэм горимыг эвдээгүй байдаг. Гэвч эх бичвэрийн өөрчилж болохгүй хэсгийг дураараа өөрчилдөг тул эхийн утгыг бүрэн гүйцэт, зөв оновчтой дамжуулаагүй байх бөгөөд багагүй мэдээллийг орхичихдог. Үүнээс гадна, чөлөөт орчуулгын хамгийн аюултай нь өөрийн дураар нэмж хасдаг явдал юм. Уран зохиолын орчуулгад чөлөөт орчуулгыг тэвчиж болох ч албан бичгийн орчуулга, хууль эрхзүйн орчуулга, дипломат орчуулга зэрэгт яагаад ч хүлээн зөвшөөрч үл болно.

Дээрхээс үзэхэд, ямар ч төрлийн орчуулга байсан дүйцсэн орчуулга л орчуулагчийн баримтлах ёстой орчуулгын хэлбэр ажээ.

Ашигласан номзүй:

Бархударов Л.С. (1975), Язык и перевод. Москва

Комиссаров В.Н. (1990), Современное переводоведение. Москва

Комиссаров В.Н. (2002), Лингвистическое переводоведение. Москва

Комиссаров В.Н. (2008), Орчуулгын онол, УБ /орчуулсан Л.Үржиндорж/

Ревзин И.И., Розенцвейг В.Ю. (1964), Основы общего и машинного перевода. Москва

Рецкер Я.И. (1974), Теория перевода и переводческая практика. Москва